

Szögi László

A külföldi egyetemjárás tömegessé válása a 19. század második felében

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltárában több mint két évtizeddel ezelőtt egy olyan kutatási program kezdődött, amely célul tűzte ki az európai egyetemeken tanult magyarországi diákok teljes adattárának elkészítését a kezdetektől az első világháború végéig. Mivel Magyarországon, számos kísérlet ellenére a 17. század közepéig nem működött állandó egyetem, ezért a külföldi egyetemjárás, a peregrináció óriási jelentőségű a magyar művelődés történetében. A soknemzetiségű és sokfélekezetű történeti Magyarországról Európa szinte minden régiójába mentek diákok tanulni és nagyon sok egyetemmel alakult ki szoros kapcsolat. A kutatás során 27 európai ország mintegy 230 intézményében vizsgáltuk meg a rendelkezésre álló könyvtári és levéltári forrásokat. A kutatást a középkori kezdetektől 1919-ig végeztük el, mivel az első világháború után Magyarország határai alapvetően megváltoztak, így a későbbi korszak új kutatási módszert igényel. A gyűjtött anyagból egy számítógépes adattárat készítettünk, amelybe mindenki bekerült nemzetiségtől függetlenül, akiről megállapítható volt, hogy a történeti Magyarországon született. Ennek következtében az adattár nemcsak a magyar, de a mai szlovák, ukrán, román, szerb, horvát, szlovén, osztrák, de a német történetírás számára is fontos adatokat nyújt. Egyben érdekes lehet mindazon országok történetírása számára is ahová a magyarországi diákok eljutottak. Összesen csaknem pontosan 100 000 külföldi egyetemi immatrikuláció adatait gyűjtöttük össze. A tényleges személyek száma természetesen kevesebb, hiszen egy-egy diák több helyen is tanult, de így is hatalmas szám. Ismerve az európai hasonló kutatásokat, úgy látjuk, hogy ez a vállalkozás eléggé egyedülálló és talán európai érdeklődésre is számot tarthat, hiszen az európai nemzetek kapcsolatépítésének egyik legfontosabb formájáról van szó.

KORSZAK	BEIRATKOZÁSOK	SZÁZALÉK
1100-1200	9	0,01
1201-1300	76	0,07
1301-1400	766	0,76
1401-1500	8676	8,69
1501-1600	6076	6,09
1601-1700	10.158	10,18
1701-1800	13.908	13,94
1801-1900	45.809	45,92
1901-1919	14.279	14,31
ÖSSZES	99.757	100

1. táblázat – Magyarországi diákok beiratkozásának száma az európai egyetemeken

A 19. századi peregrináció adataiból sok részlet ismert volt már a korábbiakban, de csak napjainkban jutottunk el odáig, hogy pontos és átfogó képet kapjunk az éppen e században nagymértékben változó magyar egyetemjárásról. A hosszú 19. századból, tehát az 1801 és 1919 közötti időszakból jelenleg 60.088 beiratkozás adatait ismerjük, ez a teljes adattár 60,23%-a. A századon belüli megoszlás a következő.

KORSZAK	BEIRATKOZÁSOK	SZÁZALÉK
1801-1825	5050	8,40
1826-1850	7887	13,12
1851-1875	15.994	26,61
1876-1900	16.878	28,08
1901-1919	14.279	23,76
ÖSSZESEN	60.088	100

2. táblázat – A külföldi beiratkozások száma negyedszázadonként a 19. században

Látható, hogy a század első fele még inkább hasonlít a korábbi korszakok peregrinációjára, bár már itt is hatalmas mennyiségi növekedés tapasztalható a 18. század egészéhez képest. A 19. század második fele azonban soha nem látott növekedést produkált, ez a modern egyetemjárás kezdete, tehát érdemes kiemelt figyelmet fordítani rá. Az óriási adattömeget természetesen sokféle szempont alapján lehet elemezni, a jelen írásban csupán néhány kiemelten fontos jelenségre szeretném felhívni a figyelmet.

A peregrinációs irányok

PERIÓ- DUS/RÉGIÓ	1851– 1860	1861– 1870	1871– 1880	1881– 1890	1891– 1900	1901– 1910	1911– 1919	Össz	%
Bécsi intéze- tek	3652	4125	4608	3829	1748	1843	1868	21.673	46,10
Bécsi katonai	330	407	424	455	466	423	677	3182	6,76
Örökös tart.	393	482	881	1006	832	857	848	5299	11,27
Németország	662	1159	1707	1442	2012	3912	2041	12.935	27,51
Szajc	41	260	291	198	282	487	330	1889	4,01
Olaszország	33	25	22	36	39	68	22	245	0,52
Franciaor- szág	5	21	55	97	141	305	108	741	1,57
Belgium	7	11	18	13	20	37	16	122	0,26
Anglia	18	33	49	45	53	151	170	519	1,10
Hollandia	11	24	32	24	18	14	8	131	0,27
Románia	-	55	28	75	154	27	43	382	0,81
Szerbia	-	-	1	-	6	20	1	28	0,06
Oroszország	-	-	1	-	-	-	-	1	0,002
Törökország	-	-	-	-	-	1	-	1	0,002
ÖSSZES	5152	6602	8117	7220	5771	8145	6132	47.151	100

3. táblázat – Magyarországi diákok az európai egyetemeken. 1851–1919

A táblázatot tanulmányozva néhány tendencia azonnal szembevetőd. Bécs tanintézetei kiemelt helyzetben vannak a vizsgált hét évtizedben, ami a Monarchia központjaként teljesen érthető is. Ugyanakkor az is látszik, hogy az 1850 és 1880 közötti időszakban intenzív növekedés látható a bécsi egyetemek és főiskolák utáni érdeklődésben, de innen kezdve fokozatos visszaesés tapasztalható, egyre kisebb számban mennek a magyarországi diákok a császárvárosba. 1900 után csupán azért áll meg a csökkenés, mert az új Bécsi Export Akadémia iránti érdeklődés ellensúlyozza a másutt folyamatosan tapasztalható visszaesést. A magyarázat nem túl komplikált. 1850 után a bevezetett német tannyelv miatt, még a magyar diákoknak is érdekesebb volt Bécsben tanulni. 1860 után pedig, a fokozatosan teljessé váló magyar oktatási nyelv következtében a nemzetiségekhez tartozó fiatalok indultak inkább tömegesen a császárvárosba. Miután Magyarországon az 1870-es évek végére szinte teljesen kiépült a magyar felsőoktatási intézményrendszer, már egyre kevesebben kívánták graduális képzésüket külföldön elkezdeni.

Az is jól látható, hogy az örökös tartományok kisebb egyetemei, Graz, Prága, Innsbruck, sőt később Csernovic, vagy az oktatási téren önálló horvátországi Zágráb iránt az egész korszakban kisebb, de stabil érdeklődés mutatkozott, elsősorban – kivéve az innsbrucki magyar teológusokat – a nem magyar etnikumú diákok részéről. Egyébként hasonló okokból nőtt meg az erdélyi román hallga-

tók száma Bukarestben és kevésbé Iasiban, valamint a szerb hallgatók száma, hiányos adataink szerint Belgrádban.¹

A legizgalmasabb változás Németország és Svájc egyetemei esetében mutatható ki. Most csak arra van lehetőség, hogy jelezzem, a német egyetemekre évtizedről évtizedre egyre többen iratkoztak be Magyarországról, és a 20. század elejére szinte minden szakmacsoportban megelőzik a német egyetemek a hasonló bécsi tanintézeteket. A jelenségnek számos oka van. Egyrészt a korabeli német tudomány kiemelkedő szerepe egész Európában, de különösen a természet-, és műszaki tudományokban. Oka természetesen az is, hogy Magyarországon minden nemzetiség körében a német a leginkább használt idegen nyelv, ami persze Svájc nagy részén és az örökös tartományokban is használható. Lényeges változás azonban, hogy a századfordulótól már nagyon sokan nem graduális, hanem posztgraduális képzésre mennek Németországba, kiegészítve hazai egyetemi tanulmányaikat. Az egyes egyetemek vonzerejéről még később szeretnék szólni. Svájc esetében azért óriási a változás, mert a 19. század első felében eltűntek a magyar diákok Svájcból. 1860 után azonban rohamosan nő az érdeklődés több svájci tanintézet iránt. Egyik oka a zürichi ETH (Eidgenössische Technische Hochschule) kiemelkedően magas színvonala, másik pedig a nők egyetemi felvételének igen korai lehetősége, ami több hazai nőhallgatót vonzott Svájcba. Adataink szerint a női beiratkozók száma 1512 eset, az összes peregrinus 3,21%-a. A diáklányok 63%-a zenét tanult elsősorban Bécsben, de Németországban, Prágában, sőt Londonban is. 18%-uk bölcsészhallgató volt, főleg Bécsben, Grazban, Prágában, valamint Svájcban, Angliában, Németországban és Párizsban is. Orvosi pályára 8,2%-uk készült nagyjából ugyanezek az egyetemeken.

Ugyancsak a korszak egészen új jelensége, hogy – mondhatni több évszázados szünet után – ismét nagy számban jelennek meg magyar hallgatók Angliában, Skóciában és Franciaországban. Az, hogy ilyen nagy számok mellett az angliai és franciaországi peregrináció már meghaladja az egy százalékot igen nagy eredmény és éppen a franciaországi adatok azok, amelynek feltárásával még nagyobb arányt is el tudunk képzelni. Belgiumba és Hollandiába viszont korszakunkba alig mentek magyar diákok, a korábbi századokban oly jelentős holland peregrináció a 19. században már nem tudott új életre kelni.

¹ A cikk készítéséhez felhasználtam a „Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban” című, általam szerkesztett sorozat eddig megjelent, azóta javított és bővített, valamint előkészületben lévő kötetinek anyagát. A kötetekben részletesen vannak felsorolva a felhasznált levéltári források. SZÖGI 1994, KISS 2000, SZÖGI 2000, MÉSZÁROS 2001, SZÖGI 2001, HEGYI 2003, SZÖGI-KISS 2003, FAZEKAS 2003, SZÖGI 2003, PATYI 2004, TAR 2004, VARGA 2004, KISSNÉ BOGNÁR 2004, GÖMÖRI 2005, LADÁNYI-BOZZAY 2007, SZLAVIKOVSKY 2007, SZÖGI 2011, OFFNER-VON KILLVEN 2013, SÁRKÖZI 2013, SZÖGI 2013, MÉSZÁROS-SZÖGI-VARGA é.n., PATYI-SIMON-SZABÓ-SZÖGI-VARGA é.n., HEGYI-SZÖGI é.n.

A felekezeti tagolódás

Mivel korszakunkban az egyetemek nagy részében már igen részletes anyakönyveket találunk, ezért a hallgatók háromnegyed részénél ismerjük a felekezeti hovatartozást. Bizonyos egyetemek, pl. a híres Berliini Univerzitas ezt az adatot nem tartotta nyilván, más német egyetemeken viszont feljegyezték.

A táblázatból levonható néhány érdekes következtetés. A keresztény felekezetek közül a római katolikus kb. 13%-kal alulreprezentált, de ez valószínűleg csökkenthető lenne a hiányzó adatok ismeretében. Feltűnő, hogy a reformátusok aránya jóval kisebb, mint népességen belüli részesedésük. Ennek magyarázatát abban látom, hogy a 19. század végére Magyarországon kiépült a református felsőoktatás széles hálózata, így a korábinál kisebb volt a kényszer a magyar anyanyelvű reformátusság külföldön való tanulására. Ezzel szemben csaknem négyszeres az evangélikusok felülreprezentáltsága, vagyis az erdélyi és más német anyanyelvű közösségek folytatták évszázados hagyományukat, változatlanul kötődtek a német egyetemekhez, és alig voltak hajlandók az asszimilációra. Az ortodoxok és görög katolikusok alulreprezentáltsága érthető, hiszen tagjaik azokhoz a nemzetiségekhez tartoznak, amelyek körében a külföldi egyetemjárás éppen ebben a korszakban kezd csak el komolyabb méreteket öltetni. Külön izgalmas kérdés a zsidóság aránya a peregrinációban. A táblázatból az látható, hogy az ismert adatokból a részesedésük ötszöröse hazai képviselőjüknek. A tényleges képviselőjük összességében 2-3%-kal kisebb lehetett, de így is messzemenően felülreprezentáltak. E kérdés vizsgálata külön tanulmányt igényelne, itt csak annyi állapítható meg, hogy a zsidóság igen határozottan és célratorően választott élethivatást, és jó fokmérője lett annak, hogy mely tudományterület állt jelentős fejlődés előtt. Nem kötvén évszázados pályaválasztási szokások, gyorsabban és rugalmasabban tudott változtatni és felhasználva nemzetközi kapcsolatait jól használta ki a külföldi egyetemjárás adta lehetőségeket, mintegy példát adva más társadalmi csoportoknak is.

FELEKEZET	rk	ref	ev	gk	gkel	unit	prot	bapt	ang	izr	fel. nélk.	nincs adat
Összes ismert	12.945	1916	8675	814	2236	159	54	1	5	9060	69	11.074
Százalék ismertből	36,02	5,33	24,14	2,26	6,22	0,44	0,15	-	-	25,21	0,19	-
Országos arány 1910	49,3	14,3	7,1	11,0	12,8					5,0		
Összes ismert	35.935											100
MINDÖSSZ.	47.151											23,78

4. táblázat – A hallgatók felekezeti megoszlása 1851–1919

Az egyetemek iránti érdeklődés sorrendje

Ha a diákok egyetemválasztását vizsgáljuk, 20 olyan egyetemet találunk, ahová legalább 480 peregrinus iratkozott be a vizsgált korszakban. Párizsból jelenleg kevesebb adatunk van, de bizonyos, hogy ezt a számot az ott tanuló magyarok meghaladták. A 20 egyetem közül nyolc bécsi tanintézet, s ez mutatja a császárváros vonzerejét. Ugyanakkor a legtöbb bécsi intézetnél folyamatos csökkenés tapasztalható, s ez alól csak a már említett Export Akadémia és a Bécsi Zeneakadémia a kivétel. A birodalmon belül Bécs mellett csak Graz, Innsbruck és Prága lépi át a létszámhatárt, de a tendencia itt is a magyar hallgatók létszámának csökkenése. Ezzel szemben a leglátogatottabb egyetemek közé tartozik még kilenc német tanintézet, a Zürichi Műegyetem és a Párizsi Egyetem. Béccsel ellentétben a legtöbb német egyetemen a magyar hallgatók egyre növekvő számával találkozunk, s ez alól csak a Münchener Képzőművészeti Akadémia kivétel, amely a századfordulón már lemarad Párizs mögött. A legfeltűnőbb a Berlini Egyetem iránti érdeklődés folyamatos növekedése, amely azt eredményezi, hogy a 20. század elején a beiratkozók száma már majdnem eléri a Bécs iránt érdeklődők számát. Ez pedig a magyar peregrinációban három évszázad után először fordult elő. A következő táblázatban negyedszázadonkénti bontásban mutatom be a magyar diákok beiratkozási sorrendjét a 15 legfontosabb intézmény esetében. Látható, hogy a 19. század közepén még óriási előnnyel vezető Bécsi Egyetem és Bécsi Műegyetem iránti érdeklődés a századforduló után egyre gyorsabban csökken, ugyanez érvényes a Bécsi Mezőgazdasági Főiskolára, a Grazi Egyetemre, sőt a Zürichi Műszaki Egyetemre is. Ezzel szemben Berlin egyeteme a kezdeti ötödik helyről a másodikra került, Lipcse a 13. helyről a negyedikre, de növekedett a München iránti érdeklődés is.

PERIÓDUS/ EGYETEM	1851–1875	1876–1900	1901–1919	ÖSSZES
<i>Bécs Egyetem</i>	6816 (42,62%)	4989 (29,60%)	1948 (13,75%)	13753
<i>Bécs Műegyetem</i>	1604	1080	380	3064
<i>Bécs Állatorv.</i>	313	283	53	649
<i>Bécs Mezőgazd.</i>	127	303	149	579
<i>Bécs Exportak.</i>	-	3	552	555
<i>Bécs Képzőműv.</i>	281	266	49	596
<i>Bécs Zeneak.</i>	278	705	365	1348
<i>Bécs Prot. Teol.</i>	444	111	67	622
<i>Graz Egyetem</i>	471	867	443	1781
<i>Innsbruck Egy.</i>	66	263	306	635
<i>Prága Egy.</i>	278	273	117	668

PERIÓDUS/ EGYETEM	1851–1875	1876–1900	1901–1919	ÖSSZES
Zürich ETH	323	319	179	821
Berlin Egy.	419 (2,62%)	904 (5,36%)	1474 (10,40%)	2797
Heidelberg Egy.	183	169	142	494
München Egy.	69	126	314	509
Halle Egy.	208	331	311	850
Jena Egy.	386	177	204	767
Leipzig Egy.	266	389	479	1134
Mittweida Tech.	12	181	327	520
München Műegy.	318	293	290	901
München Műv.	92	246	142	480
Paris Egy.	31	105	253	389
ÖSSZES	15.994	16.878	14.279	47.151

5. táblázat – Magyarországi diákok az egyes fontosabb egyetemeken korszakonként (380 fő feletti beiratkozás esetén)

SZÁM	1851–1875	1876–1900	1901–1919
1	Bécs Egy. 6816	Bécs Egy. 4989	Bécs Egy. 1948
2	Bécs műsz. 1604	Bécs műsz. 1080	Berlin Egy. 1474
3	Graz Egy. 471	Berlin Egy. 904	Bécs Exportak. 552
4	Bécs Prot. Teol. 444	Graz Egy. 867	Lipcse Egy. 479
5	Berlin Egy. 419	Bécs Zeneak. 705	Graz Egy. 443
6	Jena Egy. 386	Lipcse Egy. 389	Bécs műsz. 380
7	Zürich műsz. 323	Halle Egy. 331	Bécs Zeneak. 365
8	München Műsz. 318	Zürich műsz. 319	Mittweida 327
9	Bécs Állatorv. 313	Bécs Mezőgazd. 303	München Egy. 314
10	Bécs művész 281	München műsz. 293	Halle Egy. 311
11	Bécs Zeneak. 278	Bécs Állatorv. 283	Innsbruck Egy. 306
12	Prága Egy. 278	Prága Egy. 273	München műsz. 290
13	Lipcse Egy. 266	Bécs művész 266	Párizs Egy. 253
14	Halle Egy. 208	Innsbruck Egy. 263	Jena Egy. 204
15	Heidelberg Egy. 183	München művész 246	Zürich műsz. 179

6. táblázat – Az egyetemek látogatottságának abszolút sorrendje a magyarországi diákok beiratkozási száma alapján 1851–1919 (katonai akadémiák nélkül) 380 fő fölötti összes beiratkozó esetében

Németországban a birodalmi főváros Berlin, valamint a bajor főváros München gyakorolta a legnagyobb hatást a hazai peregrinusokra. Berlin kilenc felsőoktatási intézményében tanult az összes németországi beiratkozó 25%-a. Ezzel Berlin messze kiemelkedik a németországi 19. századi magyar peregrinációban. München öt tanintézetében tanult a diákok 13%-a. A két nagyváros után következik Lipcse (10,5%), Jéna (10%) és Halle (7%). Közülük Lipcsében a kereskedőközgazdászok, Jénában a teológusok, Halléban a mezőgazdászok emelik a létszámot az átlag fölé. Az öt, magyar szempontból legfontosabb egyetemi városban tanult a németországi peregrinusok több mint 65%-a.

A hallgatók nemzetiségi összetétele

VALÓSZÍNŰ NEMZETISÉG	1851-1875	1876-1900	1901-1919	ÖSSZES	%	JAVÍTOTT %
Német	5419	5696	4439	15.554	33,08	26,23
Magyar	4533	4003	4621	13.157	27,98	48,33
Zsidó	3318	4128	2966	10.412	22,15	8,65
Szlovák	1084	855	566	2505	5,32	
Román	536	851	683	2070	4,40	
Szerb	536	551	387	1474	3,13	
Cseh	108	274	132	514	1,09	
mo-i horvát	95	181	148	404	0,86	
Ruszin	75	43	28	146	0,31	
Lengyel	25	55	20	100	0,21	
Olasz	22	32	40	94	0,20	
Francia	21	32	10	63	0,13	
Szlovén	11	17	22	50	0,10	
Örmény	15	10	7	32	0,07	
Angol	4	11	7	22	0,04	
Görög	7	8	2	17	0,03	
Bolgár	3	1	3	7	0,01	
nem meghat.	179	123	86	388	0,82	
ÖSSZES	15.994	16.878	14.279	47.151	100	

7. táblázat - A hallgatók valószínűsíthető nemzetisége korszakonként a beiratkozások száma alapján

A kutatás során használt egyetemi és akadémiai forrásokban a 19. században is legtöbbször feljegyeztek valamilyen adatot a hallgatók származásáról, földrajzi, vagy nemzeti hovatartozásáról. Ez vagy az anyanyelv, vagy a nemzetiség konkrét megnevezése. Összességében és pontosan csak a beiratkozók 38%-ánál van információnk a nemzetiségről.

A fenti táblázat adatai becslésen alapulnak, tehát nem tekinthetők abszolút pontosnak. Mégsem tartjuk hibának, hogy a különféle egyéb adatok, pl. születési hely, apa foglalkozása, vallás stb. alapján kísérletet tegyünk egy ilyen becslés elkészítésére. Az adatok a beiratkozások számán alapulnak, tehát nem a tényleges személyek számát mutatják.

A nemzetiségi összetételt vizsgálva azt láthatjuk, hogy a magyar nemzetiségű diákok minimum az egyharmadát adták a peregrinusoknak, ha azonban ide számítjuk a már asszimilálódott németeket és zsidó hallgatókat, akkor ez az arány megközelíti az 50%-ot. Ez pedig nagyjából meg is felel az 1910-es népszámlálás adatának, ami 54,5%, tehát feltehetően reális.

A német nemzetiségűek közé több kisebb csoportot is számíthatunk. Országos arányuk 1910-ben 10,4% volt. Az erdélyi szászok viszonylag a legegyszerűbben elkülöníthetők. A bácskai, bánáti, tolnai és baranyai, az egyszerűség kedvéért sváboknak nevezett németeket, területi alapon lehet meghatározni,

csakúgy, mint a Szepességben élő cipszereket. Bizonytalanabb ezeknél a fentiek kivüli magyarországi németek kategóriája, ahová a felvidéki, a nyugatmagyarországi, sőt Budapest és környékének németiségét próbáljuk elhelyezni. Összességében a magyarországi németiség e korszakban legalább 26%-ban vett részt a hazai peregrinációban, leszámítva az asszimilálódó csoportjait.

Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Horvátország és Szlavónia nélkül a magyarországi népesség 5%-a tartozott az izraelita felekezethez. Reprerentációjuk ezen aránynak legalább a négyszerese a külföldi peregrináció esetében. Az bizonyosan megállapítható, hogy a magyarországi zsidóság egyetemi és főiskolai képzésében az első világháborúig a német nyelvterület egyetemei játszottak döntő szerepet, amely számukra a hazai intézményekkel azonos súlyú lehetett és a képzés tipikus formájának tekintették a mindkét felsőoktatási rendszerben való párhuzamos részvételt és jelenlétet, úgy, hogy a diploma megszerzését már elsősorban a hazai egyetemeken tervezték. A zsidó vallású hallgatók több mint felénél a magyarsághoz való asszimiláció e korban már végbement, mások ekkor jártak ezen az úton. 8–9%-ot tehetett ki a nem asszimilálódottak aránya.

Kétségtelenül bizonytalan és nehéz a szlovák nemzetiségű hallgatók meghatározása, de közéjük számítjuk a nyírségi és Békés megyei szlovákokat is. Jelenlegi számításaink szerint képviselőjük nem lehetett nagyobb e korszakban 6%-nál. Ez is kisebb 10,7%-os országos arányuknál. Közülük kissé több mint egy harmad tanult bécsi tanintézetekben, s érthetően az átlagnál jóval többen a cseh egyetemeken. Ugyancsak egyharmaduk német egyetemeket és főiskolákat választott, más régiókban nem fordultak elő.

A magyarországi románság mintegy 4,4%-ban vett részt a peregrinációban és egyetemjárásuk éppen a vizsgált korszakban vált igen intenzívvé. Ez jóval kevesebb a népességben meglévő 16,1%-os arányuknál. Számukra Bécs kiemelt jelentősége e korban is megmaradt, ami nem csak a Bécsi Egyetem legmagasabb látogatottságában mutatkozik meg, hanem abban is, hogy az ottani intézményekben tanult a román peregrinusok közel 66%-a. A görög katolikus papnövendékek, a római Urbaniana Egyetemen és a Gregorianán is tanultak és ott voltak képviselőik a Habsburg birodalom legfontosabb, papi elitképző intézetében a bécsi Augustineumban.

Relatív jelentősnek tekinthető még a szerbek külföldi egyetemjárása, amely a vizsgált évtizedekben 3% körüli. Ez meg is felel országos arányuknak. A magyarországi szerb hallgatók egy harmada ugyancsak Bécsben tanult, de egyedi jellegzetesség nagyobb számban való megjelenésük Prága, Zágráb és természetesen Belgrád egyetemein. A többi nemzetiség már csak nagyon kis számban vett részt a külföldi egyetemjárásban, így ezen adatok elemzéséből értékelhető következtetést már nem lehet levonni.

A peregrinusok származási helyek szerinti tagolódása 1851-1900

SORSZÁM	NAGYRÉGIÓ	BEIRATKOZÓK	SZÁZALÉK
1.	Felvidék és Kárpátalja	12.187	25,84
2.	Alföld és Bánság	11.576	24,55
3.	Erdély és Partium	9495	20,13
4.	Dunántúl	7775	16,48
5.	Budapest	5211	11,05
	Nem meghatározható	907	1,92
ÖSSZESEN		47.151	100

8. táblázat – A magyarországi diákok nagyrégiók szerinti tagolódása
1851-1900

Érdeemes megvizsgálni a diákok származási helyek szerinti tagolódását. Az országot öt nagyrégióra bontva a fenti táblázatban látható képet kapjuk. A hallgatók szinte mindegyikénél van adat a származási helyről, ezért azok pontos képet adnak az egyes régiók egyetemjárásáról. A Felvidékről és Kárpátaljáról érkezett külföldre a peregrinusok egynegyede. Ez Magyarország egyik legfejlettebb területe, így az első helye érthető, ugyanakkor a területi kiegyenlítődést mutatja, hogy a század első felében ebből a régióból még a diákok egyharmada ment külföldre. Az Alföld és a hozzá számított Bánság esetében a legnagyobb a változás. A század első felében még a negyedik helyen állt a régiók között 14%-os képviseléssel, most majdnem 25%-kal a második helyen áll. A történeti Erdély képviselete a korábbi 15%-ról húszra növekedett, pedig korszakunkban már megnyílt a Kolozsvári Egyetem. A dunántúli régió képviselete csökkent, persze nem abszolút számban, csak arányaiban, a korábbi 22, 5%-ról, 16,5%-ra. A budapesti diákok száma a század első feléhez képest ötszörösére nőtt, aránya 8,5%-ról 11-re emelkedett.

A választott tudományszakok

A korszak hatalmas változásait igen jól érzékelteti a diákok által választott tudományszakok vizsgálata. Míg a század első felében 27%-os képviseléssel magasan vezettek a teológusok a külföldi peregrinációban, addig korszakunkban a negyedik helyre estek vissza 14%-os aránnyal, miközben abszolút számuk csaknem duplájára nőtt. Az orvosok első helye inkább Bécs 1850 utáni vonzerejével magyarázható, a századforduló körül a hazai orvostudomány már annyira megerősödött, hogy csökkent a külföld vonzása. A jogászok második helye meglepetés, hiszen a század első felében csupán 3,5%-os a képviselésük, itt részesedésüket 16%-ra növelték. Magyarázatul talán az szolgálhat, hogy a századforduló körül

a vezető magyar politikai réteg számára a hazai tanulmányokon kívül már-már kötelező volt nemzetközi tapasztalatot szerezni, elsősorban természetesen Németországban.

TANULT TUDOMÁNYSZAKOK	BEIRATKOZÓK	SZÁZALÉK
Orvostudomány	7719	16,42
Jogtudomány	7601	16,16
Mérnöki tudományok	7216	15,35
Teológiai tanulmányok	6438	13,69
Bölcsészettudomány	5079	10,80
Katonai ismeretek	2072	4,40
Zenei ismeretek	1612	3,43
Képzőművészet	1458	3,10
Kereskedelmi, közgazdasági ismeretek	1392	2,96
Gyógyszerészet	1347	2,86
Mezőgazdaságtan	1225	2,60
Hadmérnöki ismeretek	899	1,91
Természettudomány	750	1,59
Állatorvosi ismeretek	659	1,40
Erdészet	353	0,75
Tengerészeti tanulmányok	213	0,45
Katonaorvosi tanulmányok	211	0,44
Iparművészet	158	0,33
Diplomáciai tanulmányok	128	0,27
Sebészet	125	0,26
Kamerálisztikai ismeretek	82	0,17
Nincs adat	272	0,57

9. táblázat – A beiratkozók tudományszakok szerinti megoszlása 1851–1919

SZAKMACSOPORT	BEIRATKOZÓK	SZÁZALÉK
Orvosok, sebészek, gyógyszerészek, hadiorvosok	9402	20,00
Mérnökök, természettudósok, hadmérnökök	8865	18,85
Jogászok, kameralisták, diplomaták	7811	16,61
Teológusok	6438	13,69
Bölcsészek	5079	10,80
Művészek, zenészek	3228	6,86
Katonatisztek, haditengerészek	2285	4,86
Mezőgazdászok, erdészek, állatorvosok	2237	4,75
Közgazdászok, kereskedők	1392	2,96
Nincs adat	272	0,57

10. táblázat – A beiratkozók szakmacsoportok szerinti megoszlása 1851–1919

A harmadik helyen a mérnöki tudományok állnak. Az akkori világ és Európa élvonalába tartozó német műegyetemeken, vizsgált korszakunkban tömegesen jelentek meg a magyar diákok, különösen a legkorszerűbbnek számító szakokon, amelyeket otthon még nem lehet magas színvonalon tanulmányozni. Ilyen volt például az elektrotechnika, a kémia különböző új ágai, a vegyipar és más területek. A negyedik helyen a teológusok, az ötödiken a bölcsészek állnak. Ezek adata nehezebben értelmezhető, mivel a legtöbb német egyetemen még e keretében együtt tanultak humán és reáltudományokat, ezért sok esetben nem tudjuk, hogy a hallgató mit tanult. Mindenesetre a korábbi 7%-ról tíz fölé emelték képviselőiket.

A hallgatók társadalmi rétegződése

HELYEZÉS	FOGLALKOZÁS	SZÁM	SZÁZALÉK
1.	kereskedő	5898	16,27
2.	hivatalnok	5367	14,80
3.	tanár, ügyvéd, humán értelmiségi	3590	9,90
4.	iparos	3403	9,38
5.	nemes, birtokos, arisztokrata	3020	8,33
6.	gyáros, polgár, magánzó, bankár	2897	7,99
7.	egyházi személy	2862	7,89
8.	katonatiszt	2103	5,80
9.	orvos, sebész, gyógyszerész	2089	5,76
10.	haszonbérelő, gazdálkodó	1657	4,57
11.	mérnök, építész, gépész, erdész	1068	2,94
12.	paraszt, földműves	983	2,71
13.	uradalmi tisztviselő	572	1,57
14.	művész, zenész, író	324	0,89
15.	főhivatalnok, képviselő	236	0,65
16.	hivatali szolga	93	0,25
17.	nyugdíjas	43	0,12
18.	munkás	37	0,10
	ÖSSZES ADATTAL RENDELKEZŐ	36.242	100
	NINCS ADAT	10.909	23,13
	MINDÖSSZESEN	47.151	100

11. táblázat – A beiratkozók megoszlása az apa, vagy gyám foglalkozása alapján

Érdekes következtetésekre juthatunk a hallgatók társadalmi réteződésének vizsgálata során is. Ennek alapját a 77%-ban rendelkezésünkre álló adatsor adja az apa vagy gyám foglalkozásáról. A kereskedőcsaládból származók vannak a legtöbben. E diákok 65%-a zsidó családból származott, ahol a kereskedés hagyományos foglalkozásnak volt tekinthető. A többiek számos más nemzetiséget képviselnek. Képviseljük egyébként ugyanakkora, mint a század első felében. Hagyományosan jelentős réteg a hivatalnoki családból származók csoportja, közel 15%-os képviseléssel. A változást igazán a harmadik helyen álló humán értelmiségi családból származó diákok 10%-os képviselése mutatja. Ez kétszer akkora, mint a század első felében még csak a kilencedik helyen álló csoport adata. Mutatja, hogy az egykori honoratiorok kis csoportjából a századfordulóra már egy jelentős értelmiségi réteg fejlődött ki. A kézművesek, iparosok családjából származó diákok képviselése is hasonlóan magas, de az ő esetükben 5%-os a csökkenés a század első feléhez képest. A nemesi, birtokosi, arisztokrata családból származók aránya 8%, de ez már nem a század első felében még jobban kimutatható klasszikus nemesség, hanem már ide számítanak a városi háztulajdonosok és a mindenféle birtokkal rendelkezők is. Ez a csoport szociológiailag nehezen meghatározható. A kapitalista vezető réteg gyermekei szintén 8%-os képviseléssel rendelkeznek, de ez már egy jobban körülhatárolható társadalmi réteg. A papi családokból származó peregrinusok száma abszolút számban négyszeresére nőtt, képviseljük egy kicsit csökkent a század első feléhez képest.

A 19–20. század fordulóján bekövetkezett fordulat megváltoztatta a magyarországi egyetemjárás tendenciáit. Az ekkor fellendülő és szerkezetében a modern kor igényéhez igazodó peregrinációban egyre inkább részt vett az ország magyar nemzetiségű lakossága. Nem csekély szerepet kapott az asszimilálódó városi német és zsidó polgárság, valamint a feltörekvő fontosabb nemzetiségek is. A külföldön való tanulás egyre inkább posztgraduális jelleget öltött, vagyis egyre többen már itthoni befejezett tanulmányaik után mentek külföldi egyetemekre. A másik fontos újdonság az új tudományágak iránti rendkívüli érdeklődés, amit a gyorsan fejlődő magyar társadalom és gazdaság igényei magyaráznak. Az első világháború egy fokozatosan kiépülő, új nemzetközi felsőoktatási kapcsolatrendszert zilált szét, de megállítani már nem tudott, mert a világháború befejezése után e tendenciák tovább folytatódtak, természetesen egy alapvetően megváltozott, új történelmi és politikai környezetben.

KÉZIRAT (KIADÁS ALATT)

- HEGYI-SZÖGI é.n. HEGYI Ádám – SZÖGI László: Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1919. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 23.)
- PATYI-SIMON-SZABÓ-SZÖGI-VARGA é.n. PATYI Gábor – SIMON Zsolt – SZABÓ Miklós – SZÖGI László – VARGA Júlia: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1867–1890. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 22.)

IRODALOM

- FAZEKAS 2003 FAZEKAS István: Magyarországi diákok a bécsi Pazmaneumban 1624–1918 (1951). Budapest, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.)
- GÖMÖRI 2005 GÖMÖRI György: Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789. Budapest, 2005. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 14.)
- HEGYI 2003 HEGYI Ádám: Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798). Budapest, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 6.)
- KISS 2000 KISS József Mihály: Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1715–1789. Budapest, 2000. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 2.)
- KISSNÉ BOGNÁR 2004 KISSNÉ BOGNÁR Krisztina: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789. Budapest 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 13.)
- LADÁNYI-BOZZAY 2007 LADÁNYI Sándor – BOZZAY Réka: Magyarországi diákok holland egyetemeken és akadémiákon 1595–1918. Budapest, 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 15.)
- MÉSZÁROS 2001 MÉSZÁROS Andor: Magyarországi diákok a prágai egyetemeken 1850–1918. Budapest, 2001. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 4.)
- MÉSZÁROS-SZÖGI-VARGA é.n. MÉSZÁROS Andor – SZÖGI László – VARGA Júlia: Magyarországi diákok a Habsburg birodalom kisebb egyetemein és főiskoláin 1789–1919. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 21.)
- OFFNER-VON KILLYEN 2013 ROBERT OFFNER – HANSGEORG VON KILLYEN: A bécsi Orvos-Sebészeti József-Akadémia (Josephinum) magyarországi növendékei és diákjai 1775–1874. Budapest, 2013. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 18.)
- PATYI 2004 PATYI Gábor: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918. Budapest, 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 10.)

- SÁRKÖZI 2013 SÁRKÖZI Gabriella: Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken és főiskolákon 1789–1918. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 19.)
- SZLAVIKOVSKY 2007 SZLAVIKOVSKY Beáta: Magyarországi diákok itáliai egyetemeken. I. rész 1526–1918. Budapest, 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 16.)
- SZÖGI 1994 SZÖGI László: Magyarországi diákok a Habsburg birodalom egyetemein 1790–1850. Budapest–Szeged, 1994. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 1.)
- SZÖGI 2000 SZÖGI László: Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919. Budapest, 2000. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 3.)
- SZÖGI 2001 SZÖGI László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919. Budapest, 2001. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 5.)
- SZÖGI 2003 SZÖGI László: Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1789. Budapest, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 9.)
- SZÖGI 2011 SZÖGI László: Magyarországi diákok német egyetemeken és akadémiákon 1526–1700. Budapest, 2011. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 17.)
- SZÖGI 2013 SZÖGI László: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1849. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 20.)
- SZÖGI-KISS 2003 SZÖGI László – KISS József Mihály: Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867. Budapest, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 7.)
- TAR 2004 TAR Attila: Magyarországi diákok német egyetemeken és akadémiákon 1694–1788. Budapest, 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 11.)
- VARGA 2004 VARGA Júlia: Magyarországi diákok a Habsburg birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1560–1789. Budapest, 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 12.)